

Forelesning 4: kort norsk straffehistorie

Fengsler, fanger, samfunn

Krim 2904

02.10.13

Thomas Ugelvik

thomas.ugelvik@jus.uio.no

Semesterets fokusskifter

- Hva er et fengsel?
- Fengslene og fangene i tall
- Hvorfor straff? Straffeteori og straffens begrunnelser
- **Kort norsk fengsels- og kriminalomsorgshistorie**
- Fengselets lidelsesproduksjon og fangenes tapsliste
- Fanger og betjenter, makt og motstand
- Hverdagslivet i fengsel

Disposisjon

- Lange linjer – kort skisse.
- De siste 20 år – mot en senmoderne kriminalomsorg? Fokus på What Works-tankens integrering i norsk kriminalomsorg

Anbefalt lesning

- Feeley M. M. og J. Simon (1992): "The new penology: notes on the emerging strategy of corrections and its implications." I : *Criminology : an interdisciplinary journal*, nr. 4, s. 449-474.
- Foucault, M (1999) *Overvåkning og straff : Det moderne fengsels historie*. [Oslo]: Gyldendal.
- Hammerlin, Y (2008) *Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970-2007*. [Oslo]: IKRS, UiO.
- Olsen, S (2010) *Til Jæderen for å trille tåke : Historien om Opstad tvangsarbeidshus*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Sandnes, J (2003) "Fengsel som straff i norsk middelalder". *Historisk tidsskrift* [volum ikke oppgitt] (2), 163-172.
- Schaanning, E (2007) *Menneskelaboratoriet : Botsfengslets historie*. Oslo: Scandinavian Academic Press.

Damiens, 1757

Fengselshistorie

- Idéhistorie? Eller praksishistorie?
- Innesperringshistorie?
- Velferdshistorie?
- Straffhistorie?

Verdige og uverdige trengende

- Vikingtiden:
 - Ættesamfunnet
 - Tinget
- Gulatingsloven (før 900): ingen regulering av almisser eller kontroll/omsorg over fattige.
- Frostatingsloven (rundt 1170): Første eksempel på «offentlig velferdsordning» i Norge. Å bidra til «det offentlige» ble en plikt – den som ikke bidro kunne straffes. = en standardisering og en objektivisering av sosialhjelp.
- Hvorfor? Byvekst. Familien mindre viktig.
- Skillet mellom verdige og uverdige.
 - Verdige: tiende, administrert av kirken
 - Uverdige: tas inn som trelle

Middelalderen: Institusjonene kommer

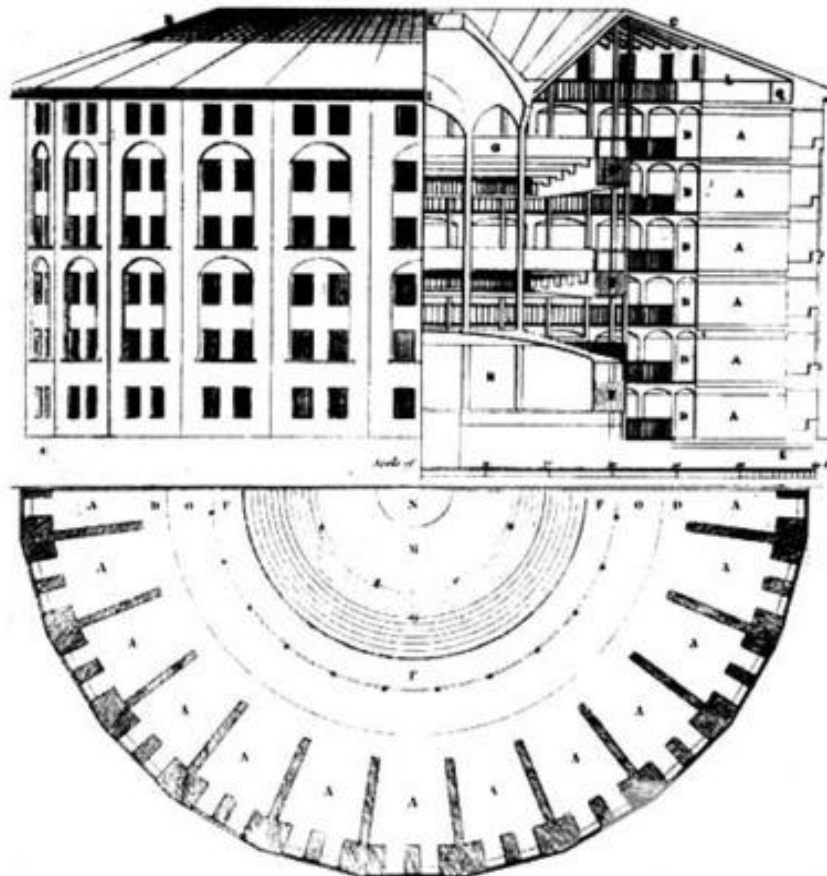
- 14 «hospitaller»: steder hvor syke (eks lepra) kunne sperres inne og vente på sin død i bønn og i harmoni med Gud.
- Men også mange «generelt fattige» havnet her.
- Drevet av kirken, igjen finansiert over tienden.

16. og 17. århundre

- Reorganisering og «modernisering» av hospitalene.
- Etter reformasjonen (1536): arbeidsplikt, både av moralske/religiøse grunner og som «test».
- Igjen: skille de verdige fra de uverdige trengende.

Benthams Panopticon (rundt 1780-90)

Botsfengselet, 1851

botsfengselet

- Isolasjon
- Religion
- Overvåkning
- Klassifisering
- = forbedring

Fra presten til legen

- Århundreskiftet og mellomkrigstiden
- Moralsk degenerasjon
- Frenologi – biologisk forklaringsmodell
- Rasehygiene
- Johan Scharffenberg: fengselslege i Botsfengselet 1919-1940.

Etter 2. verdenskrig: velferdsstatens vekst

- Velferdsstatens fremvekst i moderne forstand.
- Inkluderende logikk. «Alle skal med».
Samfunnsvitenskapelig forståelsesmodell.
- Byråkratisering, profesjonalisering,
institusjonalisering.
- Esping-Andersen og Korpi: “The welfare state is meant to integrate and include the entire population rather than target its resources toward particular problem groups” (1987: 32). = Også innsatte i fengsel. Jf. Normalitetsprinsippet, jf stemmerett, osv.

Mot en senmoderne kriminalomsorg?

Hva betyr *moderne* i denne sammenhengen? *Senmoderne*?

- Prometevs: et *førmoderne* sidespor
- Titan som skapte de første menneskene
- Kulturbringeren i gresk mytologi
- Kom til slutt også med ilden
- Brukte magi og list og lempe for å skape menneskene

Frankenstein: den moderne Prometevs

Frankenstein: den moderne Prometevs

Frankenstein: den moderne Prometevs

Frankenstein: den moderne Prometevs

- Ikke magi, ikke lureri, men VITENSKAP.
- Skulle gjøre mennesket udødelig og uavhengig av Gud - den ultimate moderne ønskedrøm.
- Ved hjelp av vitenskapelige metoder og moderne teknologi blir verden bedre.
- Shelleys bok kan leses som en *modernitetskritikk*.

Moderne kriminalomsorg

- Ved hjelp av vitenskapelige metoder og ny teknologi skulle man endre (de kriminelle) menneskene til det bedre.
- Lik dr. Frankenstein skulle kriminalomsorgen lage et nytt og bedre menneske ved hjelp av moderne vitenskap.
- (I denne sammenheng er) Det typiske moderne siktemålet: å forstå et problem ved hjelp av vitenskap på en måte som gjør det mulig å gripe inn, kontrollere og/eller utslette det.
- Men: det virker jo ikke! Nothing Works! Straffemodernismens krise (jfr. Garland 2001). Hvordan tilpasser kriminalomsorgen seg til et senmoderne samfunn?

Det *senmoderne* samfunn

- OBS! Når samfunnsvitere sier at noe er moderne, betyr det at det er gammeldags!
- Det moderne samfunn: industriell revolusjon, byråkratisering, rasjonalisering, fremtidstro, teknologisk optimisme, oppfatning av forholdet mellom språk og virkelighet, etc. etc.
- I dag går debatten om vi lever i et senmoderne/høymoderne (videreføring) eller postmoderne (brudd) samfunn. Vi (vesten) har uansett fjernet oss fra den klassiske moderniteten.
- Når man henviser til senmoderne tid, henviser man til en historisk og geografisk spesifikk situasjon.

Det senmoderne samfunn – en ny samfunnsform

- U. Beck: Risikosamfunnet – globaliserte, altomfattende farer og risiko. Også Baumann.
- A. Giddens: Spesialisering og ekspertsystemer – å stole på eksperter (abstrakte, ikke konkrete)
- D. Garland: En ny kollektiv kriminalitetserfaring – mye kriminalitet = normalt.

Senmoderne tilpasninger i kriminalomsorgen

- De moderne siktemålene lever igjen – behandlingstanken var aldri død – What Works?
- Men det finnes endringer i fokus:
 - Vitenskapelige løsninger og evidens – objektivitet, ikke skjønn
 - Administrere risiko på samfunnsnivå, parallelt med rehabilitering av enkeltindivider
 - Fokusskifte: ikke kriminalitetens årsaker, men praktiske løsninger – aktuarisk kriminologi

Mot en senmoderne kriminalomsorg? Vitenskapelige løsninger og evidens

- De nye vitenskapelige verktøyene skal gjøre det mulig å skille mellom
 - De som kan endres
 - De som ikke trenger hjelp/de det ikke er kostnadseffektivt å bruke penger på å endre
 - De som er så håpløse at det ikke nytter å forsøke ("psykopatene" utgjør for eksempel iflg. Kriminalomsorgen omkring 10 %)
- Så skal man sette inn riktige ressurs og innsats der vitenskapelige undersøkelser viser at det er mest kostnadseffektivt.

Mot en senmoderne kriminalomsorg? Administrere risiko på samfunnsnivå

- Målet endres: Ikke endring av hver enkelt lovbryster – men:
- Å samlet sett senke residivprosenten. Hvordan kan ressurser settes inn mot fangebefolkningens samlede risk-need-responsivity-profil, slik at det gir mest mulig effekt?
- = fokus på mer moderate og ”sannsynlige” mål (”mer kriminalomsorg per krone”) enn en endelig seier (et samfunn uten kriminalitet).
- I dag: forventningene til offentlig kriminalitetskontroll er tonet kraftig ned. Kontroll av enkeltmenneskers handlinger forstås som noe staten bare har begrenset mulighet til.

Mot en senmoderne kriminalomsorg?

Aktuarisk kriminologi

- Fokus flyttes fra kriminalitetens årsaker til dens skadevirkninger.
- Ikke dr. Frankenstein, men forsikringsagenten (aktuaren, jfr. Simon og Feeley) som kontrollerer og administrerer ulike grader av risiko.

Dermed: en omdefinering av suksess og fiasko

- Det skjer en overføring av ansvar fra omgivelsene/samfunnet til enkeltindividet: det er enkeltmennesket som velger å forbryte seg, dermed er det (det velgende) enkeltindividet som må forbedres (jf. Bauman).
- Samtidig er vi alle del av forebyggingsarbeidet (Garland).
- Derimot forstås rehabilitering av den enkelte kriminelle som noe som i stor grad er den enkeltes eget ansvar ("å sko den enkelte for et liv uten kriminalitet") (Andersson).
- Dermed blir det store tilbakefallet til ny kriminalitet ikke fiasko for kriminalomsorgen.

Hva slags endringer da? To eksempler:

- Kriminalitetsforebyggingssupermarkedet:
<http://www.crimedoctor.com/index.html>
- Megans law: <http://www.meganslaw.ca.gov/>

What Works og ny kontrollkultur – konsekvenser for hverdagen i fengsel

Kåre Leikseth, 2005

«Undersøkelser viser sikre eller lovende resultater i form av redusert tilbakefall til ny kriminalitet. Grunnlaget, teoretisk og praktisk, kan sies å være lagt for målrettet rehabiliterende innsats. ... Mye er fortsatt uavklart på fagplanet, og noen overdreven behandlingsoptimisme er det foreløpig ikke grunnlag for. Faglig forsvarlig virksomhet må imidlertid hvile på den forskningsbaserte viten som er tilgjengelig. Tiden for synsing er definitivt over.»

Hvorfor straffer vi i Norge i dag?

- Offisielle grunner: Ny behandlingstanke – rehabiliterende straff. What works?
- Fokusskifte: risiko på samfunnsnivå, ikke rehabilitering av hvert enkelt individ
- Fokuserer igjen på individuelle forklaringer på kriminalitet, og på individuelle løsninger på kriminalitetsproblemet – behandlingstanken var ikke død.

WW-tanken, skjematisk fremstilt – *evidensbasert praksis*

Systematisk og
vitenskapelig
basert
rehabiliterings-
og
påvirkningsarbeid

Vitenskapelig
evaluering av
dette arbeidet

Videreutvikling av
tiltakene på
bakgrunn
av vitenskapelig
kunnskap
om beste praksis